

ISRC *Congress*

International Scientific Researches Congress 2019 Tbilisi

April 18 - 20, 2019, Tbilisi / GEORGIA

Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 2019 Tiflis

18 - 20 Nisan 2018, Tiflis / GÜRCİSTAN

Proceedings Bildiriler Kitabı

Turizm Teşvik ve Desteklerinin Paydaşların Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi

Ayhan Karakaş¹¹⁷, Ahmet Aslan¹¹⁸, Şaban Esen¹¹⁹

Öz

Turizm sektörünün doğrudan ve dolaylı yoldan ekonomiye olan katkısının yanında, turizm yatırımları normal koşullarda geri dönüşü uzun yıllar alan, sermaye oranı yüksek, siyasal, sosyal, doğal ve ekonomik olaylara son derece duyarlı ve kırılabilir, dolayısıyla da girişimciler için riskli yatırımlardır. Bu durum devletlerin turizm sektörünün sağladığı ekonomik ve sosyal faydaların artarak devam etmesini sağlamak için sektörün ihtiyaç duyduğu yasal düzenlemeleri uygulamaya koyma gerekliliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu uygulamalar arasında girişimcileri turizm alanında yatırıma yönlendirici teşvikler ve destekler önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmanın amacı paydaşların bakış açısıyla turizm teşviklerini ve desteklerini değerlendirmektir. Özellikle farklı kurumların verdiği turizm teşvik ve destekleri turizm paydaşlarının bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, 5 turizm sektör temsilcisi ve 5 kamu kurumu yöneticisi ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda işletme/dernek yöneticilerinin bazıları turizm destek ve teşviklerinden haberdarken, bazıları ise bu konuda yeteri kadar bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu yüzden kamu kuruluşlarının daha fazla tanıtıcı faaliyette bulunması isabetli olacaktır. Kamu kurumları sadece teşvik/destek vermekle kalmayıp, işletmelere/derneklere danışmanlık hizmeti de vermelidir. Turizm teşviklerine/desteklerine başvuru yapılırken başvuru adımları kısaltılmalı, bürokratik işlemler azaltılmalıdır. Büyük yatırımlar gerektiren projelerde kamu kurumları özel sektörle daha fazla işbirliği içine girmelidir.

Anahtar Kelimeler: Teşvik uygulamaları, turizm destekleri, turizm paydaşları, Bartın

Evaluation of Tourism Incentives and Supports from the Perspective of Stakeholders

Abstract

In addition to the direct and indirect contribution of the tourism sector to the economy, tourism investments are normally fragile and highly sensitive to political, social, natural and economic events, which take many years of return and are risky for entrepreneurs. This situation necessitates the requirement of states to implement the legal regulations required by the sector in order to ensure the continued economic and social benefits of the tourism sector. Among these implementations, incentives and supports that guide entrepreneurs to investment in tourism are important. The aim of this study is to evaluate tourism incentives and supports from the perspective of stakeholders. Especially, tourism incentives and supports given by different institutions were evaluated from the perspective of tourism stakeholders. Qualitative research method was used in the study and interviews were conducted with 5 tourism sector representatives and 5 public institutions managers. As a result of the research, some of the business / association managers

¹¹⁷ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü. E-posta: akarakas@bartin.edu.tr Orcid: 0000-0001-9285-0552

¹¹⁸ Arş. Gör., Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü. E-posta: ahmetaslan@bartin.edu.tr Orcid: 0000-0003-4394-4573

¹¹⁹ Prof. Dr., Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü. E-posta: sabanesen@bartin.edu.tr Orcid: 0000-0002-1261-5788

were aware of tourism support and incentives, while others stated that they did not have enough information about this issue. Therefore, it would be prudent for public institutions to engage in more promotional activities. Public institutions should not only provide incentives / support, but also advise businesses / associations. When applying for tourism incentives / supports, application steps should be shortened and bureaucratic procedures should be reduced. In projects requiring large investments, public institutions should cooperate more with the private sector.

Keywords: Incentive applications, tourism supports, tourism stakeholders, Bartın

Giriş

Teşvikler, yatırım maliyetlerinin düşürülmesi, yatırımların gerçekleşmesi için gereken finansmanın sağlanması, işletmelerin vergi yükünün hafifletilmesi ve ihtiyaç duyulan bölgelere yatırım yapılmasının sağlanması açısından oldukça etkili araçlardır. Devlet bu araçları kullanırken bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılması, uluslararası alanlarda rekabet gücünün artırılması ve yabancı yatırımcıların ülke ekonomisine çekilmesi gibi amaçları da benimsemektedir (Karataş ve Tetik, 2018). Her ne kadar teşviklerden kamunun yararlandığı düşünülse de özellikle özel sektörün yararlanması istenir; verilen bölgede yatırımların önem, sektör, büyüklük ve zamanlamasını etkilemekle birlikte teşvikler; ekonomik ya da sosyal amaçlı olabilir, (Ay, 2005). Turizm sektörü, sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmeyi hızlandırması, istihdamı artırması, yabancı sermaye ve döviz girdisi sağlamasıyla iktisadi kalkınmada önemli role sahiptir. Turizmin GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) içindeki payı, 1980 yılında %0,6'dan 2017 yılında %3,1'e, turizmin ihracat geliri içindeki payı % 11,2'den %16,7'ye yükselmiştir (www.tursab.org.tr). Turizm sektörü, doğrudan veya dolaylı olarak diğer sektörlerle ivme kazandırmaktadır. Bu sektörün ekonomiye olan katkısı dikkate alındığında teşviklerin önemli bir unsur olduğu düşünülmektedir (Küçükaltan ve Eskin, 2008). Dolayısıyla bu çalışmanın amacı turizm paydaşlarının bakış açısıyla turizm teşviklerini değerlendirmektir.

1. Literatür Taraması

1.1. Teşvik Kavramı

Turizmin önemi özellikle 1980 sonrası beş yıllık kalkınma planları ile birlikte daha çok artmıştır. Özellikle gelişmemiş ya da gelişmekte olan kentler için turizmin öneminin farkına varılması ve farklı turizm türleri ile pek çok turistlerin destinasyonlara çekilmesi; ekonomik ve sosyal kalkınma, refah seviyesinin yükselmesi, istihdam oranı ve kişi başına düşen milli gelirin artması, eğitim ve yaşam kalitesindeki gözle görülür artış gibi hususlarda ciddi bir ivme kazanacak, bölgesel kalkınmanın gerçekleşmiş olacaktır. Bölgesel kalkınmanın etkin ve sürdürülebilir bir şekilde yürütülmesi için kalkınmayı doğrudan ve dolaylı yollardan etkileyen kurum ve kuruluşların varlığı yadsınamaz bir gerçektir (Bayram, Bayram ve Sürücü, 2016).

Turizm sektörünün diğer sektörlerle olan uyarıcı etkisi ile doğrudan ve dolaylı yoldan ekonomiye olan önemli katkısının yanında, turizm yatırımları normal koşullarda geri dönüşü uzun yıllar alan, sermaye/hasıla oranı yüksek, siyasal, sosyal, doğal ve ekonomik olaylara son derece duyarlı ve kırılabilir, dolayısıyla da girişimciler için riskli yatırımlardır (Ataer vd., 2003). Bu durum devletlerin turizm sektörünün sağladığı ekonomik ve sosyal faydaların artarak devam etmesini sağlamak için politik, ekonomik ve sosyal yönlerden sektörün yapısının gerektirdiği yasal düzenlemeleri uygulamaya koyma gerekliliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu uygulamalar

arasında özel sektörü turizm alanında yatırıma yönlendirici teşvikler önemli yer tutmaktadır. Turizm sektöründe teşvik araçları özellikle turistik alt ve üst yapı arzının oluşturulmasında kullanılmaktadır. Sektörde teşvik uygulamaları genel olarak kamu arazisi tahsisi, ucuz turizm kredileri, vergi resim ve harçlardan muafiyet, enerji desteği, personel çalıştırma kolaylığı, altyapı yatırımlarında destek ve öncelik gibi alanlarda gerçekleştirilmektedir (Aydoğuş, Soybalı ve Baytok, 2006; Paçacı, 2011).

Turizm sektöründe teşvik araçları özellikle turistik alt ve üst yapı arzının oluşturulmasında kullanılmaktadır. Sektörde teşvik uygulamaları genel olarak kamu arazisi tahsisi, ucuz turizm kredileri, vergi resim ve harçlardan muafiyet, enerji desteği, personel çalıştırma kolaylığı, altyapı yatırımlarında destek ve öncelik gibi alanlarda gerçekleştirilmektedir (Aydoğuş, Soybalı ve Baytok, 2006). Ülkenin mevcut ekonomik sistemine göre değişiklik göstermekle birlikte teşviklerin temel amacı halkın refah düzeyinin yükseltilmesidir (Yavuz, 2010). Bir kolaylık ve motivasyon aracı olan teşvik uygulamaları; yatırımların maliyetlerini azaltmak, finansman ihtiyaçlarını düşürmek, karlılığı arttırmak ve yatırımları belli alanlara kaydırmak gibi alt amaçlara hizmet etmektedir (Aydoğuş, Soybalı ve Baytok, 2006).

Teşvik kavramı “belirli ekonomik faaliyetlerin diğer faaliyetlere oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla kamu tarafından çeşitli araçlar ya da yöntemlerle verilen maddi veya gayri maddi destek, yardım ve özendirme” olarak tanımlanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018). 25290 sayılı ve 15 Kasım 2003 tarihli T.C. Resmi Gazetede yayınlanan sermaye piyasasında muhasebe standartları hakkında tebliğin 576. Maddesine göre; “önceki dönemlerde veya gelecekte işletmenin esas faaliyet alanı ile ilgili belirli kriterlere uymuş veya uyacak olması karşılığında, devletin işletmeye transfer ettiği ekonomik kaynaklar” devlet teşvikleri olarak tanımlanmaktadır. 25983 sayılı ve 01 Kasım 2005 tarihli T.C. Resmi Gazetede yayınlanan devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesi ve devlet yardımlarının açıklanması (TMS-20) hakkında tebliğin 3. maddesine göre ise; “işletmenin faaliyet konuları ile ilgili belirli koşulların geçmişte veya gelecekte yerine getirilmesi karşılığında işletmeye kaynak transferi şeklindeki devlet yardımları” olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de bu alanda etkili devlet teşvikleri, planlı dönemle birlikte başlamış; yatırım, işletme ve pazarlama aşamalarında yatırımcılara ve işletmelere sağlanmıştır. Özellikle 1980’den sonra işletmelere ve yatırımcılara sağlanan nakdi ve nakdi olmayan teşvikler sayesinde turizm gelirlerinde ciddi artışlar meydana gelmiştir. Sağlanan teşvikler bir yandan ekonomiye önemli katkılar sağlarken bir yandan da devlete oldukça büyük bir maliyet yüklemektedir. Ancak sağlanan bu teşviklerin ülke ekonomisine olan etkisi uzun sürede kendisini göstermektedir. Maliyet ve bu maliyetin geri dönüşü konusunda yaşanan bu olumsuzluğa rağmen ülkeler teşvik sağlamaktan vazgeçmemekte, ekonomik gelişim uzun sürede gerçekleşecek olsa dahi teşvik sağlamaya devam etmektedir (Karataş ve Tetik, 2018).

1.2. Farklı Kurumların Verdiği Turizm Teşvikleri

Ülkemizde turizm sektörüne sağlanan teşvikler çıkarılan yasalar çerçevesinde belirlenmektedir (Toker, 2007). Ancak, ülkemizde teşvik sistemi son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Bunun nedenleri arasında; teşviklerle ilgili düzenlemelerin farklı mevzuat türleri ile yapılması, bazı teşviklerin süreyle sınırlandırılması ve düzenleme yapan kurumların farklılık göstermesi sayılabilir (Küçükaltan ve Eskin, 2008). Genel olarak ülkemizde turizm sektörüne sağlanan teşvikler Tablo 1’de özet olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Turizm Sektörüne Sağlanan Teşvikler/Destekler

Kanun	Sağladığı Kolaylıklar
2634 sayılı “Turizmi Teşvik Kanunu”	-Turizm Kredileri
	-Orman Fonuna Katkının Taksitlendirilmesi
	-Elektrik, Havagazı ve Su Ücretleri
	-Haberleşme Kolaylıkları
	-Personel Çalıştırılması
	-Resmi tatil, Hafta sonu ve Öğle Tatilleri
	-Kamu Taşınmazlarının Tahsisi
6401 sayılı “İhracata Yönelik Devlet Yardımlarına İlişkin Karar” ile 13812 sayılı “İhracat, İhracat Sayılan Satış ve Teslimler İle Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası Hakkında Karar”	-Vergi, Resim ve Harç İstisnası
	-İstihdam Yardımı
	-Pazar Araştırması ve Pazara Giriş Desteği
	-Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesi
	-Uluslararası Nitelikteki Yurt İçi İhtisas Fuarlarının Desteklenmesi
	-Yurtdışında Gerçekleştirilen Fuar Katılımlarının Desteklenmesi
	-Gelir Vergisi Stopajı Desteği (%80 oranında)
5084 sayılı “Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”	-Sigorta Primi İşveren Paylarının Ödenmesi (%80 oranında)
	-Enerji Desteği
	-Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi
5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu”	-100 TL Sigorta Primi İşveren Payı İndirimi
2006/10921 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar”	-KDV İstisnası
	-Faiz Desteği
1319 sayılı “Emlak Vergisi Kanunu”	-5 yıl süre ile geçici muafiyet
4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu”	-Önceden şart koşulan izleme, onay, pay transferi ve minimum sermaye gibi şartlardan muaf olarak yatırım özgürlüğü sağlanması
	-Şeffaf ve tutarlı bir doküman ile yabancı yatırımcıların mevcut haklarının garanti altına alınması
	-Kazanılmış hakların korunması, büyüme ve gelişme için yatırımcı dostu iklimin sürekliliğini sağlamak adına gerekli politika değişiminin sağlanması
2010/9 sayılı tebliğ	-Yurtdışı Turizm Fuarlarına Katılım Desteği
6111 sayılı Kanunu ile düzenlenen “İstihdam Teşviki”	-Kanun kapsamında yer alan şartları sağlayan çalışanların sigorta primi işveren payının tamamının İşsizlik Sigortası Fonu’ndan karşılanması
2012/4 sayılı “Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ”	-Pazara Giriş Desteği
	-Yurtdışı Tanıtım Desteği
	-Yurtdışı Birim Desteği
	-Belgelendirme Desteği

	-Ticaret Heyeti ve Alım Heyeti Desteği
	-Danışmanlık Desteği

Kaynak: Aydoğuş, Soybalı ve Baytok (2006)'dan ve Karataş ve Tetik, (2018)'den uyarlanmıştır.

Günümüzde Kalkınma Ajansları buldukları bölgenin yerel kalkınmasındaki en önemli aktörlerden biridir. Batı Karadeniz Bölgesi'nde bu görevi Batı Karadeniz Bölgesi Kalkınma Ajansı (BAKKA) üstlenmektedir. Ajans kurulduğu günden bugüne kadar geçen zaman diliminde birçok turizm tabanlı çalışma yapmıştır. Bölgede turizmin gelişmesi için projeler ve faaliyetler yürütmüş, proje hibe destekleri vermiş, bölge turizmi ile ilgili raporlar ve planlar hazırlamıştır. Yapılan tüm bu çalışmalar bölgenin yerel kalkınması ve geleceği açısından çok önemlidir.

Turizm teşvikleri/destekleri ile ilgili yazında birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Bahar (2007), küreselleşme sürecinin meydana getirdiği ekonomik etkilerin ışığında, küreselleşme ve turizm ilişkisi, Türkiye'de turizm sektörüne sağlanan teşvikler ve teşviklerin önemi ile teşvik uygulamalarının genel bir değerlendirmesini yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre; küreselleşme, Avrupa turizmi başta olmak üzere dünya turizmin büyük ölçüde gelişmesine, ülkeler arasındaki rekabetin ve sunulan turizm ürününün kalitesinin artmasına ve eskiye oranla çok daha fazla insanın turizm hareketine katılmasına neden olmuştur. Küresel hareketlerin hızlandığı 1980 sonrası ise, Türkiye'de çıkarılan teşvik yasalarının da büyük etkisiyle ülkedeki tesis, yatak ve turist sayısında önemli oranlarda artış olduğu görülmektedir. Ancak, 1983- 1995 arasında çok etkili kullanılan teşvik mekanizmasının, özellikle 1995 sonrası ülke turizmini geliştirecek ölçüde ve yeterlilikte uygulanmadığı da bu çalışma sonucunda ortaya çıkan diğer bulgulardandır.

Toker (2007), turizm işletmelerine sağlanan teşvikleri incelemiştir. Bu kapsamda, özellikle Turizmi Teşvik Kanunu ve turizm işletmelerine sağlanan diğer teşvikler ele alınıp incelenmiştir. Çalışmada öncelikle, sektörün teşvik edilmesini gerektiren nedenler ile teşvik sisteminin tarihsel gelişimi incelenmiştir. Ayrıca, teşvik türleri ile teşvikler sayesinde yatırımlarda, turistik yatak sayılarında ve turizm gelirlerinde elde edilen artışlar da incelenmiştir. Teşvik sisteminin aksak yönleri ve turizm faaliyetlerinin sona ermesi ile devir halinde teşviklerin durumu gibi konular değerlendirilmiştir. Özellikle hibe türü teşviklerin, yatırım kararlarında oldukça etkili olduğu, fakat vergi türü teşviklerin bu konuda fazlaca etkili olmadığı görülmüştür.

Küçükaltan ve Eskin (2008), otel işletmelerinin yatırım ve işletme aşamasında finansman ihtiyacını karşılamada devlet desteklerini, özel nitelikli teşvikleri yürürlükteki mevzuatlar çerçevesinde incelemiştir. Otel işletmelerinin yatırım maliyetlerinin yüksek ve yatırımların geri ödeme süresi uzun olduğundan, teşvikler hem yatırım aşamasında hem de işletme aşamasında sektörün ivme kazanmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Pamukçu (2014), Kastamonu bölgesinde turizm yatırımı gerçekleştiren girişimcilerin tercih ettiği teşvik türünü yatırımcılara sağlayan kurumu tespit etmeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın sonucunda, Kastamonu'da en uygun turizm teşvik türünü yatırımcılara sağlayan, yatırımcıları devlet yardımları konusunda bilgilendirip, yönlendiren kurumun Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerini kapsayan TR82 Bölgesi'nde faaliyet gösteren Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA) olduğu ortaya çıkmıştır.

Kahveci (2014), Türkiye'nin dış ticaret boyutunda medikal turizm ve medikal turizm teşviklerinin etkinliğini Alanya'da incelemiştir. Alanya'da bulunan kamu yetkilisi, kamu ve özel

sektörden yöneticiler ile mülakat yapılmıştır. Çalışmada Türkiye ve Alanya'nın medikal turizm potansiyeli, avantajları, dezavantajları, teşviklerin bilinirliği ve etkin kullanılıp kullanılmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye'nin ve Alanya'nın medikal turizm potansiyelini iyi değerlendiremediği, teşviklerin kazandıracacağı maliyet avantajının işletmeler tarafından iyi anlaşılması ve devlet politikalarının Türkiye'nin tanıtımı konusunda yetersiz olması ulaşılan başlıca önemli sonuçlardandır.

Özcan (2016), Türkiye'de uygulanan son dönem turizm teşvik politikaları üzerine bir çalışma yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre; teşviklerin özellikle turistik tesis sayısının artışında ve bu tesislere talep oluşturmada önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Ancak turistik talebin daha çok kıyı bölgelerine yönelik olduğu ve buna paralel olarak tesislerin de bu bölgelerde inşa edildiği görülmüştür. Diğer bölgelerdeki yatırım ve talep miktarları beklenen düzeyde gerçekleşmemiş, verilen teşviklerin ana amacı olan turizm hareketlerini tüm yıla yayma açısından ise yetersiz kalmıştır. Turistik ürün çeşitlendirmesi ve bunlardan elde edilen gelir miktarları da planlanan seviyede gerçekleşmemiştir. Bu nedenle ülkede uygulanmakta olan teşvik unsurlarının geniş bir alanı kapsadığı ancak bu teşviklerin her alt sektör için ayrı ayrı belirlenmesi ve daha nitelikli teşviklerin verilmesi gerektiği önerilmiştir.

Aydın (2017), Türkiye'de İslami turizme ilişkin teşvik düzenlemelerini incelemiştir. Bu kapsamda belge tarama yöntemi ile üç kanun, bir bakanlar kurulu kararı ve bir adet stratejik plan incelenmiştir. Türkiye'de turizm sektörüne ilişkin çeşitli teşvik düzenlemeleri tespit edilmesine rağmen, maalesef "İslami Turizm" ile ilgili bir düzenleme ya da planlamaya rastlanamamıştır. Turizm sektörünün gelişebilmesi için, İslami Turizme ilişkin teşvik düzenlemelerinin yapılması gerektiği düşünülmektedir.

2. Yöntem

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Teknik olarak nitel araştırma yöntemleri arasında en önemlilerinden biri olan görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış anket formu yardımıyla paydaş görüşlerinin derinlemesine tespit edilmesi hedeflenmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşme yönteminde görüşmeci ve katılımcı bilginin oluşturulmasında etkin rol oynamaktadır. Bu yöntem, esnek ve etkileşimli olmakla birlikte, hiçbir zaman aynen tekrar edilemeyecek sosyal bir süreçtir (Seale, 1998; Jennings, 2005). Yarı-yapılandırılmış görüşmede araştırmacılar için veri, var olan bilgi stoklarından elde edilecek hazır bir şey olmaktan çok araştırmacı ve araştırılan arasında gelişen sosyal etkileşim sonucu oluşan bilgidir (Jennings, 2005; Kümbetoğlu, 2005). Bu sosyal etkileşim, araştırma sonuçlarına yansımakta (Jennings, 2005) hatta araştırmacıyı araştırmasını yazım aşamasına dökerken bile izlemektedir (Fortier, 1998).

Araştırmanın konusu, paydaşların bakış açısıyla turizm teşviklerini ve desteklerini değerlendirmektir. Bu kapsamda Bartın'da faaliyet gösteren 5 turizm sektör yöneticisi ve 5 kamu kurumunun yöneticisiyle görüşmeler yapılmıştır. Yapılan 10 görüşme, katılımcılardan izin alınarak, ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Araştırmacılar daha sonra, görüşmeleri yazıya dökerek incelemiştir. 10 görüşme katılımcı ve araştırmacı ile birebir yapılmıştır. Bu katılımcılardan 8'i erkek 2'si kadındır. 25 Kasım 2018 - 8 Mart 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmelerin her biri yaklaşık yarım saat sürmüştür.

Araştırmada Bartın'da faaliyet gösteren turizm işletmesi yöneticilerine aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

- İşletmenin yer aldığı alt sektör?
- İşletme kaç yıldır bu sektörde yer alıyor?
- İşletmede kaç kişi çalışıyor?
- İşletmenin ödenmiş sermayesi ne kadar?
- Turizm teşvikleri hakkında bilgi sahibi misiniz?
- Turizm teşviklerinden faydalandınız mı?
- Turizm teşviklerinin hangilerinden faydalandınız?
- Turizm teşviklerinin alınması ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir?
- Turizm sektöründe teşvik sisteminde eksik olanlar ve bu eksikliklere çözüm önerileriniz nelerdir?

Araştırmada Bartın'daki kamu sektör yöneticilerini sorulan sorular şunlardır:

- Kurumunuzun turizm sektörüne verdiği teşvikler nelerdir?
- Kaç adet kurum/işletme/örgüt/dernek turizm teşviklerinden faydalanmıştır? (Son 5 yıl dikkate alınarak cevaplanabilir).
- Turizm sektörüne sunulan bu teşviklerin toplam miktarı TL olarak ne kadardır?
- Turizm teşviklerinin verilmesi sürecinde yaşadığınız sorunlar nelerdir?
- Turizm sektöründe teşvik sisteminde eksik olanlar ve bu eksikliklere çözüm önerileriniz nelerdir?

2.1. Nitel Araştırmada Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışmaları

Bu araştırmada nitel verilerin geçerlik ve güvenirliliğinin sağlanmasında önemli yöntemlerden biri olan "çeşitleme" kullanılmıştır. "Çeşitleme, araştırma sorusuna yönelik olarak toplanan verilerin farklı yöntemlerle elde edilmesi ve bu şekilde elde edilen bulguların inandırıcılığının test edilmesi için kullanılır" (Yıldırım ve Şimşek 2000). Araştırmada Patton'un (2002) belirtmiş olduğu üç farklı çeşitleme gerçekleştirilmiştir:

- Veri Çeşitlemesi: Veriler farklı gruplardan, farklı çevrelerden veya farklı zamanlarda toplanmıştır.
- Araştırmacı Çeşitlemesi: Aynı araştırmada birden fazla araştırmacı yer almıştır.
- Yöntemsel Çeşitleme: Aynı araştırmada veri toplamak için birden fazla veri toplama tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın iç geçerliliğini sağlamak için, veri toplama araçlarının hazırlanmasında ve verilerin toplanmasında kavramsal çerçeve rehber olarak alınmıştır. Araştırma bulguları, gözlem, farklı veri kaynağından elde edilmiştir. Böylece üç farklı veri kaynağından elde edilen bulgular karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Açık ve anlaşılır olmayan olgu ve olaylar belirlenerek bulgulara dahil edilmemiştir. Araştırmanın dış geçerliliği ile ilgili olarak çalışma grubunun ve araştırma ortamının özellikleri detaylı olarak tanımlanmıştır. Araştırmada dış güvenirliliğin sağlanması amacıyla, kullanılan gözlem, görüşme ve doküman inceleme yöntemleri ile bu yöntemlerin aşamaları açık bir biçimde tanımlanmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlar, elde edilen verilerle ilişkili bir biçimde sunulmuştur. Araştırmada iç güvenirlilik ile ilgili olarak ise araştırma sorusu açık bir biçimde ifade edilmiş ve diğer aşamalarla tutarlı biçimde sunulmuştur. Ayrıca araştırma sonuçları, üç farklı veri toplama tekniği ile elde edilen verilerle tutarlı biçimde ortaya konmuş, veriler araştırma sorusunun gerektirdiği biçimde katılımcılardan elde edilmiştir.

2.2. Bulgular

2.2.1. Özel Sektör Temsilcileriyle Yapılan Görüşmeler

Yapılan görüşmelerde, katılımcılara işletmenin yer aldığı alt sektör, işletme yöneticilerine turizm destek ve teşvikleriyle ilgili bilgi sahibi olup olmadıkları ve bunlardan faydalanıp faydalanmadıkları yöneltmiştir. Bu sorulara bazı yöneticiler olumlu görüş belirtirken, bazıları ise olumsuz görüş belirtmiştir. Bu kapsamda bir otel yöneticisinin ifadeleri şunlardır:

"Evet turizm desteklerinden haberdarız. Bartın'ın bir beldesinde açtığımız iki otel için de Kırsal Kalkınma teşviki aldık. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın Kırsal Kalkınma teşvikinden faydalandık. Bu teşvikte köy statüsünde olan yerlere teşvik veriyorlar ve en fazla 25 odalık otellere teşvik veriliyor, 700.000 TL destek, iş bitiminde ödeniyor."

Bu yöneticiye turizm teşviklerinin alınması ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir? ve turizm sektöründe teşvik sisteminde eksik olanlar ve bu eksikliklere çözüm önerileriniz nelerdir? sorularını yönelttiğimizde aşağıdaki yanıtı aldık:

"Hiç sorun yaşamadık. Bütün aşamalarda Tarım İl Müdürlüğünden destek aldık. Sorularımız olduğunda hızlıca yanıt bulduk ve doğru yönlendirildik. Fakat teşvikler verilirken çok fazla kriter istiyorlar. İşletmelerin bunları karşılayacak imkanı yok. Zaten küçük bir işletme açacağız fakat bizim karşılayamayacağımız kriterler isteyip zor durumda bırakıyorlar."

Bir diğer otel yöneticisinin turizm destek ve teşvikleriyle ilgili bilgi sahibi olup olmadıkları ve bunlardan faydalanıp faydalanmadıkları yöneltmiştir ve aşağıdaki yanıtlar alınmıştır:

"Turizm teşvik ve destekleriyle ilgili bilgi sahibiyiz ve başvuru süreçlerini iyi bildiğimiz için teşviklerden faydalanabildik. Ekonomi Bakanlığı'nın yatırım teşvikinden faydalandık, yatırımımızın %30'u oranında destek aldık. Ayrıca yaptırdığımız çok amaçlı salon için Bakka'dan yatırımımızın %50'si kadar destek aldık. Yaklaşık 800.000 TL civarında destek aldık."

Bu yöneticiye turizm teşviklerinin alınması ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir? Ve turizm sektöründe teşvik sisteminde eksik olanlar ve bu eksikliklere çözüm önerileriniz nelerdir? Sorularını yönelttiğimizde aşağıdaki yanıtı aldık:

"Sorun yaşamadık çok fazla. Biraz evrak prosedürü oluyor. Hazırladığımız bazı dosyalar kabul edilmedi. Tekrardan düzeltmemiz için bize geri gönderildi. Bence turizm destekleri anlatılırken insanlara yanlış bilgi veriliyor. Bazı kurumların yaptığı toplantılara katılıyoruz. Mesela deniliyor ki siz bir şey yapmaya çabalayın, bunlarla ilgili evrakları hazırlayın biz size destek oluruz. Aslından işin aslı öyle değil. Öncelikle işletme olarak sizin bir yatırım yapmanız gerekiyor, daha sonra destek/teşvik veren kurumlar size yardımcı oluyor. Genellikle işletmelerin desteklerden faydalanamamasının nedeninin bu olduğunu düşünüyorum."

Bir diğer otel yöneticisinin turizm destek ve teşvikleriyle ilgili bilgi sahibi olup olmadıkları ve bunlardan faydalanıp faydalanmadıkları yöneltmiştir ve aşağıdaki yanıtlar alınmıştır:

"Turizm teşvikleriyle alakalı bilgi sahibi değilim. Otelimizin inşaatı devam ederken turizm teşviklerinden haberdar oldum ancak faydalanamadık. Çünkü bu desteklere işletmeyi kurmadan önce başvurmak gerekiyormuş. Bu yüzden de faydalanamadık. Fakat sadece işletmemiz faaliyete geçtikten sonra KDV istisnasından faydalandık."

Bu yöneticiye turizm teşviklerinin alınması ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir? ve turizm sektöründe teşvik sisteminde eksik olanlar ve bu eksikliklere çözüm önerileriniz nelerdir? Sorularını yönelttiğimizde aşağıdaki yanıtı aldık:

"Biraz sorun yaşadık. Çok fazla evrak prosedürü oluyor. Hazırladığımız bazı dosyalar kabul edilmedi. Tekrardan düzeltmemiz için bize geri gönderildi. Bizler evrak prosedürünü bilmediğimiz için ilgili kurumlar bizlere danışmanlık hizmeti de verirse çok faydalı olacağını düşünüyorum"

Bir turizm derneği yöneticisinin turizm destek ve teşvikleriyle ilgili bilgi sahibi olup olmadıkları ve bunlardan faydalanıp faydalanmadıkları yöneltmiştir ve aşağıdaki yanıtlar alınmıştır:

"Evet turizm teşvikleriyle alakalı bilgi sahibiyiz. İçişleri Bakanlığından destek aldık, sivil Bartın'ın Ulus ilçesinde bir bölgeyi turizme açmak için 40.000 TL destek aldık. 20.000 tane el broşürleri bastık ve bütün Bartın'da dağıttık. 68 tane köyün kültür varlıklarının envanterini çıkardık. Müze kurduk 480 tane eser var müzemizde. Tarihi bir caminin restorasyonuna başladık."

Bu yöneticiye turizm teşviklerinin alınması ile ilgili yaşadığınız sorunlar nelerdir? Ve turizm sektöründe teşvik sisteminde eksik olanlar ve bu eksikliklere çözüm önerileriniz nelerdir? Sorularını yönelttiğimizde aşağıdaki yanıtı aldık:

"Bizim dernek olarak yapamayacağımız büyüklükte yatırımlar gerekiyor bazen. Bizim şehrimizi geliştirmek için çok fazla projemiz var ama ya kurumlar destek olmuyor ya da verilen destek miktarları çok az olduğu için projemizi gerçekleştiriyoruz. İlgili kurumlardan prosedürler azaltmalarını ve turizm derneklerine daha fazla destek vermelerini bekliyoruz."

Bir başka otel yöneticisinin turizm destek ve teşvikleriyle ilgili bilgi sahibi olup olmadıkları ve bunlardan faydalanıp faydalanmadıkları yöneltmiştir ve aşağıdaki yanıtlar alınmıştır:

"Turizm teşvikleriyle ilgili bilgi sahibiyiz. Otelimizi açtıktan sonra haberdar olduk ve şuana kadar faydalanmadık. Sadece KDV istisnasında faydalanıyoruz."

2.2.2. Kamu Temsilcileriyle Yapılan Görüşmeler

Yapılan görüşmeler neticesinde kamu yöneticilerine, kurumunuzun turizm sektörüne verdiği teşvikler nelerdir? sorusu yöneltmiştir. Bu kapsamda BAKKA (Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı) yöneticisinin ifadeleri şunlardır:

"Doğrudan turizme verdiğimiz bir destek yok. Fakat mali destek programlarında bazı alanlarda turizme yönelik destek ve teşvikler var. Kar amacı güden kuruluşlara yüzde 50'ye kadar hibe desteği veriyoruz. Kar amacı gütmeyen kuruluşlar için; küçük ölçekli altyapı mali destek programı var. Orda yüzde 75'e kadar hibe desteği uyguluyoruz. Bu kuruluşların en az 5 yıl kar amacı gütmemesi gerekiyor. 2012 yılında ilan edilen bir teşvik sistemi var günümüzde de geçerli olan, buna göre turizm işletmeleri destekleniyor. 3 yıldız ve üzeri, asgari 500.000 TL ve üzeri asgari yatırım tutarı olan işletmeler turizm desteği için başvurabiliyor. Ayrıca işletmelere KDV istisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti (%2'ye kadar) gibi konularda destek verebiliyoruz."

"Yaşanılan sorunlardan bazılarını ise şöyle ifade ediyor. İşletmeler turizm desteklerinin nasıl verildiğini tam olarak anlamıyor. Bize destek için gelen dosyaların büyük bir bölümünü eksik evraklardan ve yanlış başvuru belgelerinden ötürü reddediyoruz. Böyle olunca da vatandaşlarda kurumumuz destek veya teşvik vermiyormuş gibi bir algı oluşuyor maalesef."

İŞKUR yöneticisine, kurumunuzun turizm sektörüne verdiği teşvikler nelerdir? ve turizm teşvikleri/destekleri verirken yaşadığınız sıkıntılar nelerdir? sorusu yöneltmiştir. İŞKUR yöneticisinin cevabı aşağıdaki gibidir.

"2 ve üzerinde personel çalıştıran turizm işletmelerine (ön büro personelleri, housekeeperlar, garsonlar vb.) 3 ay süreyle eğitim veriyoruz. Bu kişilere bu eğitim süresi boyunca asgari ücret düzeyinde maddi yardımda bulunuyoruz. Bu kişilere GSS ve iş kazası sigortası yapıyoruz. Proje sonunda işveren bu kişileri 3 ay süreyle çalıştırmak zorundadır. Sonra da bu işçiyi işe aldığı zaman sigorta ve vergi teşvikinden"

faidalanıyor. Bizim işverene doğrudan nakit desteğimiz olmuyor. Yukarıda bahsettiğim şekilde destek oluyoruz.”

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) yöneticisine, kurumunuzun turizm sektörüne verdiği teşvikler nelerdir? ve turizm teşvikleri/destekleri verirken yaşadığınız sıkıntılar nelerdir? sorusu yöneltilmiştir. KOSGEB yöneticisinin cevabı aşağıdaki gibidir.

“Turizm işletmeleri ve derneklerine yurtiçi fuarlara destek veriyoruz. 2017 yılında faiz desteği verdik. Destek verebilmemiz için işletmelerin vergi levası olması gerekmektedir. İşletmelere yarattığı istihdama göre para yardımı yapıyoruz. İşletmeler istihdam yaratırsa parayı alabiliyor. Yaşanılan sorunlardan bazılarını ise şöyle ifade ediyor. İşletmelerin sahip olduğu bilgi yetersizliği ve piyasadaki bilgi kirliliği en önemli sorunumuz. İşletmelerin çoğu mevzuata uygun başvuru yapmıyor. Bu yüzden de başvuruların çoğunu reddediyoruz. Sonra da işletmeler onlara destek vermiyormuşuz gibi düşünüyor ama işin aslı öyle değil. Son yıllarda başvurularda yaşanan problemlerden ötürü işletmeler başvurularını sistem üzerinden yapıyor artık. Kurumumuza elden yapılan başvurular kabul edilmiyor. Böyle olunca da bilgisayarla arası iyi olmayan insanlar bizlere serzenişte bulunuyor. Bu da işin başka bir sıkıntılı yönünü oluşturuyor.”

Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yöneticisine, kurumunuzun turizm sektörüne verdiği teşvikler nelerdir? ve turizm teşvikleri/destekleri verirken yaşadığınız sıkıntılar nelerdir? sorusu yöneltilmiştir. Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yöneticisinin cevabı aşağıdaki gibidir.

“Biz hiçbir kuruma destek vermiyoruz. Çünkü bizim il müdürlüğü olarak destek verme yetkimiz yok. Hatta bize verilen bütçe çok az olduğu için biz de diğer kamu kurumlarından destek sağlamaya çalışıyoruz. Örneğin, Güzelcehisar Lav Sütunlarıyla alakalı BAKKA’dan 947.000 TL hibe aldık. Bu proje için İl Özel İdareden eş finansman olarak 1.366.000 TL destek aldık. BAKKA’dan düzenlediğimiz çalıştay için az miktarda destek aldık. BAKAB (Batı Karadeniz Kalkınma Birliği), Bartın Belediyesine İstanbul’daki EMITT Fuarı (Doğu Akdeniz Uluslararası Turizm ve Seyahat Fuarı) için stant desteği verdi. Biz de kurum olarak gidip onların standında Bartın’ın tanıtımını yaptık. Dediğim gibi il müdürlüğüne yeterli bütçe verilmediği için yapacağımız etkinliklerde çoğunlukla destek bulamıyoruz.”

SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu) il yöneticisine, kurumunuzun turizm sektörüne verdiği teşvikler nelerdir? ve turizm teşvikleri/destekleri verirken yaşadığınız sıkıntılar nelerdir? sorusu yöneltilmiştir. SGK il yöneticisinin cevabı aşağıdaki gibidir.

“Kurumumuz turizm sektörüne doğrudan destek vermiyor. Şartları taşıyan bütün sektörler desteklerden faidalanıyor. Yeni istihdam yaratan işletmeler, sosyal güvenlik primi işveren payları İşsizlik Sigortası Fonu’ndan karşılanacak. İşverenlerin destekten yararlanması için bize başvurularını gerekmektedir.”

Sonuç ve Değerlendirme

Turizmin önemi özellikle 1980 sonrası beş yıllık kalkınma planları ile birlikte daha çok artmıştır. Turizm sektörünün doğrudan ve dolaylı yoldan ekonomiye olan katkısının yanında, turizm yatırımları normal koşullarda geri dönüşü uzun yıllar alan, sermaye oranı yüksek, siyasal, sosyal, doğal ve ekonomik olaylara son derece duyarlı ve kırılgan, dolayısıyla da girişimciler için riskli yatırımlardır. Bu durum devletlerin turizm sektörünün sağladığı ekonomik ve sosyal faydaların artarak devam etmesini sağlamak için sektörün ihtiyaç duyduğu yasal düzenlemeleri uygulamaya koyma gerekliliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu uygulamalar arasında özel sektörü

turizm alanında yatırıma yönlendirici teşvikler ve destekler önemli yer tutmaktadır. Çalışma sonuçları açısından incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- İşletme/dernek yöneticilerinin bazıları turizm destek ve teşviklerinden haberdarken, bazıları ise bu konuda yeteri kadar bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu yüzden kamu kuruluşlarının daha fazla tanıtıcı faaliyette bulunması isabetli olacaktır.
- Kamu kurumları sadece teşvik/destek vermekle kalmayıp, işletmelere, derneklere danışmanlık hizmeti de vermelidir. Özellikle teknoloji kullanımı düşük olan kişilere birebir danışmanlık hizmeti verilmelidir.
- Turizm teşviklerine/desteklerine başvuru yapılırken başvuru adımları kısaltılmalı, bürokratik işlemler azaltılmalıdır.
- Verilen teşvik/destek miktarları artırılmalıdır.
- Büyük yatırımlar gerektiren projelerde kamu kurumları özel sektörle daha fazla işbirliği içine girmelidir.

Kaynakça

- Ay, H.M., (2005). "Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi", Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Sayı:2, Cilt:5, Aralık 2005, 176-184.
- Aydın, M. (2017). Türkiye'de İslami Turizmde Teşvik Yetersizliği. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 421-435.
- Aydoğuş, İ., SOYBALI, H. H., & Baytok, A. (2006). Yunanistan İle Türkiye'de Uygulanan Turizm Yatırım Teşviklerinin Karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-22.
- Ataer, M. U., Erdemli, S., & Varışlı, A. (2003). Turizm sektörüne sağlanan devlet yardımları. *Hazine Dergisi*, 16, 21-31.
- Bahar, O. (2007). Küreselleşme sürecinde Türkiye'de turizm sektörüne sağlanan teşvikler.
- Bayram, G. E., Bayram, A. T., & Sürücü, Ö. (2016). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Turizm: Şanlıurfa'da Bulunan Sivil Toplum Kuruluşlarının Görüşleri. *ÜNİDAP Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı, Muş*.
- Fortier, A-M. (1998). Gender, Ethnicity and Fieldwork: a Case Study. İçinde C. Seale (Editör), *Researching Society and Culture* (ss. 48-57). London: Sage Publications.
- Jennings, G. R. (2005). Interviewing: a Focus on Qualitative Techniques. İçinde B. L. Ritchie, P. Burns ve C. Palmer (Editörler), *Tourism Research Methods* (ss. 99-117). Cambridge: Cabi Publishing.
- Kahveci, A. (2014). Dış Ticaret Kapsamında Medikal Turizm ve Medikal Turizm Teşviklerinin Etkinliğinin İncelenmesi: Alanya Örneği. *Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). Onuncu Kalkınma Planı. Ankara, Erişim: 05.02.2019 http://www.sbb.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu_Kalk%C4%B1nma_Plan%C4%B1.pdf
- Karataş, G., & Tetik, N. Turizm İşletmelerine Sağlanan Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesinin Tms-20 Standardı Ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi Açısından Karşılaştırılması. *Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 11(1), 1-26.

- Küçükaltan, K., & Eskin, İ. (2008). Türkiye'deki Otel İşletmelerine Bir Finansman Modeli Olarak Teşvikler. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 158-172.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Özcan, E. Ö. (2016). Türkiye'de Uygulanan Son Dönem Turizm Teşvik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: *Kayseri*.
- Paçacı, S. (2011). Devlet Teşvikleri ve Yardımları Standardına Göre Şirketlere Sağlanan Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya Üniversitesi: *Sakarya*.
- Pamukçu, H. (2014). *Turizm sektöründe teşvik veren kurumların AHP ve ANP yöntemi ile belirlenmesi: Kastamonu örneği*(Master's thesis, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Patton, M. Q. (2002). Two decades of developments in qualitative inquiry: A personal, experiential perspective. *Qualitative social work*, 1(3), 261-283.
- Seale, C.(1998). *Qualitative Interviewing*. İçinde C. Seale (Editör), *Researching Society and Culture* (ss.202-216). London: Sage Publications.
- Toker, B. (2007). Türkiye'de Turizm Sektörü Teşviklerinin Değerlendirilmesi. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 82-92.
- TURSAB (2017). Erişim: 06.03.2017 <https://www.tursab.org.tr/tr/turizm-verileri/istatistikler/turizmin-ekonomideki-yeri/gsmh-icindeki-payi-1963-79.html>.
- Yavuz, A. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(1), 83-101.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.